

Petr Gibas a kol.: *Kutilství: Od „udělej si sám“ po DIY*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2020, 127 s.

Kutilství je nedílnou součástí moderní společnosti. Jde o všudypřítomný společenský fenomén, jehož stopy nalezneme v nejrozmanitějších podobách na soukromých zahrádkách, v domácnostech, ale i ve veřejném prostoru. Svépomocná tvorba praktických, nevšedních, vysoce specializovaných předmětů nebo dekorací ukazuje náš skrytý potenciál schopností a dovedností, který není na první pohled vidět a je často přehlížen. I když se s kutilstvím setkáváme po celém světě a na každém kroku i u nás, je překvapivě tento fenomén do značné míry, a zvláště v českém prostředí, společenskými vědami přehlížen. Změnit se to pokouší kulturní geograf a antropolog Petr Gibas se svým kolektivem, kteří publikací *Kutilství: Od „udělej si sám“ po DIY* mimo jiné poukazují právě na relevantnost tématu pro odborné zkoumání. Jejich útlá kniha v roce 2020 doprovázela stejnojmennou výstavu, společně s níž završila tříletý výzkum fenoménu a navázala na publikaci *Kutilství: Dobová mozaika svépomocné tvorby* (P. Gibas a kol. 2019).

Monografie obsahuje pět kapitol, příspěvků autorů, kteří na kutilství nahlížíjí prizmatem svého odborného zájmu. Tímto vznikla nepříliš obsáhlá, přesto však barvitá mozaika, demonstrující rozmanitá společenskovědní témata spojená se svépomocnou tvorbou. Samozřejmostí je také popis výzkumného terénu a některé zajímavé náměty pro budoucí badatele, kteří v kutilství objeví prostředek, díky němuž je možné porozumět společnosti a jejím problémům. Srozumitelný text doplňují ilustrační fotografie svépomocí vyrobených krmítek a „guerilla knittingu“. Tímto způsobem autoři názorně dokládají všudypřítomnost kutilství, jeho nápaditost, různorodost a kreativitu, se kterou se pojí. Kniha je navíc doplněna o průvodce stejnojmennou výstavou, jež čtenáře díky fotografiím opatřeným autorským komentářem přesouvá na prohlídku již proběhlé výstavy v Letohrádku Kinských v Praze.

Karel Šima a Petr Gibas představují v první kapitole široké vymezení kutilství jako

společenského fenoménu existujícího přinejmenším od začátku 20. století. Autoři poukazují na dřívější, především zahraniční studie a odborný zájem o kutily a prozumenty z různých oborových perspektiv. Pozastavují se u historického vývoje kutilství, jež se rozvinulo v důsledku industrializace a s tím spojeného nárůstu volného času, respektive zrovnoprávnování mužů a žen. Zmíněno je i specifikum socialistické části Evropy, kde bylo kutilství rozvíjeno a ideologicky podporováno státem jako součást prospěšného trávení volného času obyvatel, nikoli tedy coby pouhá reakce na nedostatkovost zboží či služeb, jak tomu bylo především v normalizačních letech. V kontextu výzkumu konzumní kultury se Šima s Gibasem zaměřují na kutily a prozumenty z pohledu marketingového výzkumu, stejně tak jako na svépomocnou tvorbu „do-it-yourself“ (dále jen DIY), která umožňuje nejenom příslušníkům alternativních subkultur hledání a nacházení vlastní osobní identity či sounáležitosti se skupinou. Kutilství a DIY představují možnost, jak odmítnout participaci na mainstreamovém kulturním průmyslu nebo zavedených oficiálních institucí renomovaných uměleckých komunit i široké veřejnosti. Díky první kapitole je načrtnut historický rámec kutilství společně se způsoby, jakými o něm ve svých publikacích dosud přemýšlela odborná veřejnost. Některá ze zmíněných témat z první této do značné míry úvodní kapitoly jsou následně rozvíjena v navazujících částech publikace dalšími autory a autorkami. První příspěvek tak jejich úsilí v mnoha ohledech rámuje a nastavuje potřebný kontext.

Druhá kapitola z pera antropoložky a archeoložky Karolíny Pauknerové se věnuje brikoláži a improvizované tvorbě ve vztahu ke kutilství. Tuto problematiku demonstruje na empirickém materiálu, konkrétně na svépomocí vyrobených krmítkách pro ptáčky. Samotnou brikoláž a s ní spojené kutilství přítom definuje mimo jiné za pomoci konceptů Clauda Lévi-Strausse z jeho knihy *Myšlení přírodních národů* (1996), kde je kutilské myšlení využíváno jako metafora pro mytické myšlení, a to v protikladu s myšlením inženýra. Jedná se o „úsilí vytvořit ze stávajících možností a příležitostí, a právě jen z nich něco dalšího, jedná se o inovativní

řešení nějakého problému nebo situace, splnění daného úkolu či záměru“ (s. 31). Mezi brikoláží a improvizací autorka dále vymezuje hranice, i když se pojmy v lecčem prolínají. Brikoláž je dlouhodobou strategií, jak z aktuálních možností, dostupných materiálů a znalostí přinést dostačující, byť často amatérské řešení. Improvizace je oproti tomu technika, proces tvorby, přístup k aktuálním nepředvídatelným situacím, ke kterému nutně patří kreativita, flexibilita a odborná znalost improvizátora. Vyžaduje dokonalé, až profesionální provedení a okamžitou, inovativní reakci na danou výzvu (například v hudbě nebo v tanci). Improvizace navíc oproti brikoláží překračuje hranice očekávaného, což můžeme vidět u některých zvláště nápaditých krmítek. Každý kutil nebo kutilka v sobě mají něco z brikoléra a improvizátora, u každého je patrné osobní nasazení spolu s využíváním toho, co je zrovna k dispozici.

Následující třetí kapitola přesouvá pozornost k feministickým postojům ohledně DIY. Blanka Nyklová se v ní prostřednictvím teoretických i empirických přístupů zaměřuje nejenom na praktickou a materiální podobu příslušných postupů, ale bere v potaz i abstraktnější rovinu v podobě vyjádření určité epistemologie, celkového přístupu ke světu a odpovídajících porozumění. Ukazuje, jak je studium kutilství příhodné pro chápání způsobů, jimiž se lidé vztahují k genderu. Kapitola je pozoruhodným přehledem anglofonních výzkumů zabývajících se feminismem a kutilstvím v daném lokálním kontextu. Nyklová na zahraničních studiích demonstrovuje, že na proměnách způsobů kutilství, respektive DIY, můžeme pozorovat proměny genderových vztahů ve společnosti a tím snáze porozumět reprodukci a na druhé straně i zpochybňování mocenských vztahů, hierarchií a nerovností.

Ve čtvrté kapitole Tereza Hodúlová dále rozvíjí přehled o historickém vývoji kutilství a DIY, který byl nastíněn již v úvodní kapitole. Neopomíjí ale ani dopad globalizace a digitalizace na dnešní podobu kutilství, díky čemuž byla tato sféra rozšířena o oblast digitálního prostoru. Autorka se zaměřuje především na ekologické a trvale udržitelné aspekty spojené s DIY. Nesoustředí se na DIY pouze jako na

svěpomocnou rukodělnou taktiku, nýbrž na celou kulturu DIY ve smyslu způsobu života, životních a společenských postojů vázaných určitým souborem hodnot apod. Příslušné hodnoty se v současných rozvinutých společnostech staví do opozice mainstreamovému myšlení, konzumnímu způsobu života, nadbytku a v kontrastu k tomu upřednostňují udržitelný způsob života, snižování ekologické stopy a dobrovolnou skromnost. Odpovědný společenský postoj se odráží v oblasti módy, bydlení, potravinářství, ale například na poli IT technologií, a to v každodenní podobě všech těchto aktivit. Svěpomocné praktiky tak mohou reprezentovat alternativní postoj k neudržitelnému rozvoji, jenž je dosud poháněn neracionální produkcí a stejně nadbytečnou spotřebou.

Poslední pátá a nejkonkrétněji zaměřená kapitola, které se ujal Petr Vašát, poukazuje na souvislost mezi bezdomovectvím, domovem a svěpomocí. Autor představuje vývoj studia bezdomovectví i specifika alternativní politiky domova. V empirické části nahlíží na kutilství jako na způsob vytváření domova ve stanovém městečku v lese, kde se jeho obyvatelé svěpomocnou praxí k kooperaci adaptují na podmínky spojené s chudobou a marginalizací, ale zároveň tím vzdorují dominující představě domova jako vlastněného bytu, kde člověk žije s partnerem či rodinou.

Celou publikaci zakončuje zmíněný průvodce výstavou *Kutilství: Od „udělej si sám“ po DIY*, sestavený Petrem Gibasem a Karolínou Pauknerovou, kde je za pomoci fotografií ilustrována a rozvíjena řada témat nastíněných v předchozích kapitolách. Hlavním cílem výstavy přitom bylo především představit proměny českého kutilství po pádu železné opony v roce 1989 a jeho historickou i současnou šíři, zahrnující mimo jiné v knize několikrát zmíněná svěpomocně vyrobená ptačí krmítka umístěná do veřejného prostoru, nejrůznější subkulturní tvorbu, snahu narušovat a proměňovat stávající společenský řád stejně jako specifický a inovativní způsob řešení aktuálních problému, jak jsme tomu byli svědky během pandemie COVID-19.

Nejenom touto výstavou, ale i recenzovanou monografií se kolektivu autorů podařilo

nabourat obecné představy veřejnosti o kutilství a kutilech coby amatérských milovnících hobby marketů či věrných diváček Receptáře Přemka Podlahy a pořadů Ládi Hrušky. Ukázali stále častější profesionalizaci kutilské praxe a DIY, mnohdy provázenou motivací žít udržitelně a ekologicky, snahou politicky se vymezit nebo se vyvázat z ekonomického systému globálního kapitalismu a masového konzumu. To platí rovněž o svépomocných způsobech vytváření domova takovými prostředky, které jsou zrovna k dispozici. Monografií se autorskému kolektivu podařilo nastínit historii a současnou podobu kutilství, včetně podnětnosti a bohatosti tohoto proměnlivého fenoménu, jenž reflektuje společenské, ekonomické, kulturní i politické proměny a jejich dopady na každodennost. Představena tak byla některá zajímavá, potenciálně inspirativní, občas však opomíjená témata a přístupy, které mohou skrze výzkum kutilství obohatit naše porozumění společenské realitě. Vzhledem k formátu publikace nebylo možné o kutilství podat kdovíjak vyčerpávající výklad, což nebylo ani jejím cílem. I tak ale představuje širokou plejádu přístupů a konceptů, které lze při studiu mnohovrstevnatého fenoménu kutilství využít, což knihu v českém prostředí činí jedinečnou. Stala se tak dobrým odrazovým můstkem pro pokračování výzkumu kutilství a DIY nejenom v naší vědě.

Dorothea Mejstříková

DOI: 10.14712/23363525.2023.26

Roger Griffin: *Fašismus: úvod do komparativních studií fašismu*. Praha: Karolinum, 2021, 196 s.

Jméno britského profesora Rogera Griffina nebude zřejmě neznámé nikomu, kdo na vědeckém poli přišel do kontaktu s tématem fašismu. Kniha *Fašismus: úvod do komparativních studií fašismu* je v pořadí již několikátou jeho prací zabývající se tímto fenoménem. Vyšla v nakladatelství Polity Press v Cambridge v roce 2018, svého vydání v českém překladu se však dočkala až v únoru 2021. V českém jazyce vyšla

také Griffinova práce *Modernismus a fašismus* (2016), která je výsledkem dlouholetého výzkumu při hledání podstaty generického fašismu.

Rozsahem spíše skromná kniha *Fašismus* v sobě skrývá nečekané množství informací, včetně užitečných odkazů na další práce světových badatelů v oblasti deskripce a výzkumu fašismu, a to z různých úhlů pohledu i v odlišných časových obdobích. V tomto směru je kniha nedocenitelným pomocníkem pro všechny, kdo se studiem fašismu začínají a rádi by si nejprve vytvořili alespoň rámcový přehled o dosaavadních výsledcích bádání. Autor sám právě v tomto duchu knihu představuje na prvních stránkách, kde ji dokonce uvádí jako příručku pro začátečníky, kteří touží „se seznámit se studii o fašismu, s relativně sdělnou a přístupnou definicí fašismu, stručným přehledem jeho hlavních rysů, dějin a vývoje...“ (s. 10). V souladu s tím také knihu rozčlenil do šesti tematických kapitol.

Celá publikace je v kontrastu k závažnosti a hutnosti zkoumané problematiky napsána překvapivě čtivou formou. Obzvláště ve třetí kapitole se čtenář může ponořit do strhujícího příběhu objevování teorie fašismu, takže se naplno vžije do role badatele, který spolu s autorem kamínek po kamínku skládá mozaiku definice fašismu. Pátá kapitola pak bude blízká každému současnému čtenáři, protože v ní najde odkazy na události nedávné a leckdy velmi aktuální, jimiž Griffin ilustruje a podkládá svá tvrzení a závěry, které se tak stávají snáze pochopitelnými.

Pojďme se ale podívat na to, v čem tkví hlavní přínos knihy, přesněji řečeno, proč se stala svého druhu průkopníkem v české debatě o teorii fašismu? V prvé řadě se nesmíme nechat odradit počátečním autorovým skepticizmem týkajícím se nemožnosti vytvoření definice fašismu vzhledem k mnohosti jeho definičních znaků, různosti jeho vývoje i s ohledem na šíři významů, jimiž je samotný termín zatížen ve veřejné debatě. Roger Griffin nám hned na úvod přichází na pomoc, když předkládá vlastní teorii *palingeneze ultranacionalismu* jako úhelný kámen studia fašismu. Upozorňuje však zároveň, že studium fašismu nemůže být a nebude nikdy uzavřeno, neboť se vyvíjí jak samotný předmět studia, tak způsob jeho zkoumání.